

Arabische Lente

JORN DE COCK

ARABISCHE

EEN REIS TUSSEN

LENTE

REVOLUTIE & FATWA

DE BEZIGE BIJ ANTWERPEN

Proloog / 7

Zomer in Damascus / 15

1. Thuis / 16
2. Gorilla's in het Midden-Oosten / 20
3. Dansen met Deneuve / 27
4. Ramadan / 33
5. Zohara en haar vijf echtgenoten / 37
6. De renaissance van de kakofonie / 42
7. Rodelijnenman / 47

Doffe ellende in Egypte / 53

1. Wij zijn allemaal Khaled Said / 54
2. Ik haat Tahrir / 60
3. Kopten op de barricades / 65
4. Lippenstift en hakken / 67

Winter in Damascus / 71

1. De wankelende kracht van poëzie / 72
2. Tekentjes aan de wand / 77
3. Bomaanslag in Alexandrië / 82
4. Simon strikes back / 90

De kinderen van de Tunesische revolutie / 93

1. De martelaar van Sidi Bouzid / 94
2. De geur van jasmijn / 101
3. Wachten op Egypte / 104
4. De kinderen van Carthago / 107

De triomf van Tahrir / 113

1. Van Facebook naar de straat / 114
2. Afgesloten van de buitenwereld / 118
3. De naam van het kind / 122
4. Hosni, de vlieger / 126
5. Tahrir of de gevangenis / 131
6. Googleman / 137
7. De Al Jazeera-revolutie / 143
8. Moebarak's laatste poging / 147

De contrarevolutie begint / 151

1. Onrust in Damascus / 152
2. Gerommel in Benghazi / 160
3. De bekeerling / 163
4. Ras Jdir / 169
5. Fisk / 176
6. De brug tussen harten en geesten / 179
7. Naar Benghazi / 183
8. Een week leren schieten, dan het front / 189
9. De spookstad / 192

Wachten in Qatar / 199

1. Libya TV / 200
2. Doorgeefluik Doha / 206
3. De jongetjes van Deraa / 210
4. Bin Laden / 213
5. Slecht precedent / 217

De Westelijke Bergen / 223

1. Star Wars / 224
2. De Tripolibrigade / 231
3. Yefren / 236
4. De opmars bij Zintan / 241

Zomer in Beiroet (en Caïro) (en Damascus) / 245

1. Syrië van een afstand / 246
2. Rami's laptop / 253
3. Hama revisited / 259
4. Terug naar Tahrir / 264
5. De Moslimbroeders / 268

De bevrijding van Tripoli / 277

1. Once more unto the breach / 278
2. De sterrenhemel van Jazour / 283
3. Het Groene Plein / 287
4. Bab al-Aziziya / 291
5. De lijken van Abu Salim / 294
6. Aisha's condooms / 298
7. De gevangenis van Fornaj / 304
8. De jongens van Misrata / 307

Epiloog / 313

Bibliografie / 325

Kaarten / 329

‘The time for the decision cannot be far distant, and for the sake of Syria, we all hope that her fate may soon be determined. There is a faint light in the sky which gives promise of the coming dawn. This gray glimmer has been visible for some time, and the impatient watcher wonders what has happened to delay the sun. Every one knows how wearisome is such an interval of suspense. Light has come, but it is still too early to tell whether the sun will rise clear and fair, or whether he will be veiled in clouds. We are watchers before the dawn in Syria, but we do not yet know whether our day is to be one of sunshine or of storm.’

Margaret McGilvary, *The Dawn of a New Era in Syria*, 1920

Proloog

‘Al Qaeda? Natuurlijk hebben we niets te maken met Al Qaeda. Ik loop hier al drie maanden te vechten, en denk je dat ik al iemand van Al Qaeda heb ontmoet?’ Tijdens ons gesprek speelt de Libische rebellenofficier met zijn bajonet, waarmee hij enkele uren tevoren nog de soldaten van dictator Muammar Kadhafi verdreef uit de verbrande huizen van het dorp Rayaniya. Aan een haak bij een burgerhuis hangt een schapenpoot, alles wat overblijft van het laatste avondmaal dat de troepen van Kadhafi hier gisteravond nog hielden. Het is juni 2011, we staan in de Westelijke Bergen van Libië, een lage bergketen van twintig kilometer breed en enkele tientallen kilometers lang. Ergens in de komende jaren zal ik een vliegtuigticket naar de Libische hoofdstad Tripoli boeken en dan in een huurwagen naar deze bergen cruisen, met de autoradio op volume tien: ze zijn adembenemend, de bergen van Nafusa, die kriskras bezaaid zijn met de ruïnes van prachtige oude Berberstadjes. Maar niet nu, nog niet, het is juni 2011 en we staan te midden van een oorlog en veel vragen over de toekomst van de Arabische wereld. Even verderop weerklinken de scherpe knallen van een mitrailleur, om de hoek liggen enkele dode soldaten van Kadhafi’s leger. ‘Jullie raken al meteen in verwarring als iemand een baard heeft. Weet je waarom ik een baard heb? Omdat dat hier al honderd jaar lang de mode is bij mannen.’

Twee maanden later zit ik op mijn balkon in de Libanese hoofdstad Beiroet deze woorden in te tikken, terugkijkend op een turbulent jaar en memorabele scènes zoals de man-met-de-baard in Libië. Ik zie het treurende gezicht van Samia Bouazizi op een Tunesisch binnenplaatsje naast een betonnen tweekamerflat in januari. Haar broer, Mohamed Bouazizi, heeft zichzelf een maand tevoren in brand gestoken en zo de lont aan het kruitvat van het Midden-Oosten gestoken. Samia Bouazizi probeert te doen alsof ze trots is, maar het droevige trekje rond haar mond vertelt me dat ze alle roem en faam en bezoeken van buitenlandse journalisten meteen zou inruilen voor haar broer, als ze die levend en wel zou kunnen terugkrijgen.

Ik zie de lachende gezichten op het Tahrirplein in Caïro in februari, de eenvoudige man die er elke dag rondloopt met een stuk karton waarop hij 'Thank you Facebook' heeft geschreven. Vrolijke gezichten die dan weer moedeloos worden, omdat ze nog niet weten of ze Hosni Moebarak wel zullen kunnen afzetten. Ik zie Fatih, in de Westelijke Bergen van Libië in mei, die zijn leventje in Canada en dan Tripoli achter zich heeft gelaten om een uniform aan te trekken en zich te laten opleiden tot rebbellensoldaat. 'Ik ben helemaal niet gemaakt om een uniform te dragen', zegt hij lachend. Hij is een goedlachse twintig kilogram te zwaar voor een uniform, maar dat bedoelt hij niet: hij is ingenieur, geen vechtersbaas.

Ik zie de zwarte hand van een dode soldaat van Kadhafi, een Toearegjongen uit het zuiden waarschijnlijk. Hij is al half bedekt met zand, omdat lijken in de Libische hitte al snel gaan stinken. Hij ruikt hetzelfde als het dode paard dat ik de dag ervoor zag, bedenk ik, het paard dat al een week aan het wegroten was op een binnenplaats in Yefren. Het is onrespectvol, een dode man vergelijken met een dood paard, maar in ontbinding blijken alle schepselen van de natuur dezelfde geur af te scheiden. Door het zand op zijn hoofd hoef ik hem gelukkig niet in

de ogen te kijken. Hij is ook maar een slachtoffer van een wereld in ontbinding.

Maar telkens weer zie ik ook de hoopvolle massa's, een ontlasting van positieve energie, omdat ze eindelijk die vermaledijde angst hebben overwonnen en openlijk op straat regimes-sinds-decennia uitdagen. Vanaf mijn balkon in Beiroet zie ik de gezichten van mijn vrienden in Damascus weer, die ik al zes maanden niet meer heb gezien en zelfs niet meer durf te mailen of bellen, omdat een meelezende of -luisterende inlichtingenofficier hen in de problemen zou kunnen brengen. Een prijs die ik niet van hen mag vragen voor een brokje informatie of een gezellige babbel.

Ik zie op mijn laptop het lieflijke gezicht van mijn vrouw Reem, wanneer ze me in mei via Skype vertelt dat ik niet meer terug kan naar onze oude flat in Damascus omdat de veiligheidsdiensten ons verdenken van het 'doorgeven van informatie', misschien zelfs spionage. 'Het heeft wel iets cools,' lacht ze op het wankele schermje van Skype, 'verdacht worden van spionage.' Ik vind er niets cools aan, want Reem en ons dochtertje Maya zouden daarna nog twee maanden in Damascus blijven terwijl ik het land niet meer binnen mocht. Maya is zeven en moest eerst nog haar schooljaar afwerken, zo hadden we besloten, zodat de revolutie haar niet met een jaar achterstand zou opzadelen. De revolte gaat tenslotte over vooruitgang. Toen ik op het Tahrirplein of in de Libische woestijn stond, maakte ik me vooral ook zorgen over hun veiligheid ginds, terwijl ik op het internet dagelijks de verhalen zag voorbijrollen van onverbidelijke foltering in Syrische gevangenissen. Ik had nooit gedacht dat ik zou schrijven over mijn privéleven en mijn twee Brits-Libisch-Syrische vrouwen - Reem en Maya hebben een veel complexere familiegeschiedenis dan ik. Maar ze gingen een belangrijke rol spelen in hoe ik de gebeurtenissen ervaarde die het Midden-Oosten het afgelopen jaar op de voorpagina's van alle kranten ter wereld

brachten. Voor wie in het Midden-Oosten woont, is de Arabische Lente onvermijdelijk persoonlijk geworden, willen of niet.

Twee jaar geleden, in juli 2009, zag de wereld er nog anders uit. Ik boekte toen een ticket om zes maanden door te brengen in Libanon, Syrië, Israël en/of Palestina, Jordanië, Saudi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten en Irak. Ik concentreerde me op het immense Arabisch Schiereiland, het hart van wat we ‘de Arabische wereld’ noemen. Toen ik mijn rugzak pakte in 2009, brachten onze media nauwelijks andere verhalen over het Midden-Oosten dan hommeles tussen de Israëliërs en de Palestijnen, het kernwapenprogramma van Iran, de kunstmatige eilanden en de hoge torens van Dubai, oorlog en ontploffingen in Irak of middeleeuwse fatwa’s van achterlijke Saudische imams. Het was net of er in het Midden-Oosten geen samenlevingen bestonden en geen mensen rondliepen: in onze perceptie was alles er statisch, conservatief en religieus. Het verhaal waar ik naar op zoek wilde, was juist een erg dynamisch gegeven: het conflict tussen conservatisme en modernisering op het Arabisch Schiereiland, tussen oude tradities en verwestering, tussen de Koran en Facebook. De uitkomst van die wrijving zal bepalen waar het Midden-Oosten naartoe gaat. Omdat zowel de drie grote monotheïstische godsdiensten als veel bekende terroristen van het Arabisch Schiereiland stammen – en niet te vergeten het gros van de wereldwijde olie – is dat geen geringe inzet. Ik wilde op zoek naar het debat tussen glamour en fatwa, naar rijkgeschaakte samenlevingen en schijnbare tegenstellingen, zoals die tussen een hoofddoek en pittige lingerie. Ik bracht, toegegeven, opmerkelijk veel tijd door in cafés en ontdekte samenlevingen die een stuk complexer zijn dan ook ik had gedacht. Het resultaat van die reis was, behalve een eindeloze reeks krantenartikels, mijn boek *Arabische dageraad*, dat werd gepubliceerd in september 2010. Het boek beschreef – drie maanden voor een jonge

vertwijfelde fruitverkoper zichzelf in brand stak in Tunesië en zo de Arabische wervelstorm deed losbarsten – hoe het Midden-Oosten een wereld in beweging was. De diversiteit van de Arabische landen, de internationalisering die er toesloeg en de aspiraties van gewone mensen waren velen van ons in het Westen ontgaan. Maar *Arabische dageraad* voorspelde de huidige revolutiegolf niet. Als ik nu mijn epiloog van toen herlees, zie ik alleen een vage waarschuwing dat ‘vroeg of laat’ een explosie dreigde als de heersende regimes de noden van hun bevolking, en dan vooral de grote jonge generatie, niet zouden lenigen. Alle personages die nu gemeengoed zijn geworden in de wereldwijde media, staan wel al in het boek: de Facebookgeneratie, de bloggers, de hypocrieten, de sterke vrouwen, alle mensen die ondanks een krakkemikkig onderwijssysteem en gemanipuleerde media weigeren hun aangeboren zin voor kritiek en menselijkheid op te geven. *Arabische dageraad* beschreef de voorgeschiedenis van de Arabische Lente, maar ook de vele vraagtekens die toen, voor de revolte, overeind stonden. Welke vragen zijn intussen beantwoord, welke niet? Misschien heb ik toen sommige evoluties verkeerd ingeschat, of te naïef, en andere dan weer juist, soms zonder dat ik zelf besepte wat de impact ervan zou zijn. Want niemand wist toen dat de Lente in aantocht was. *Arabische dageraad* gaf een beeld van het Midden-Oosten zoals het vlak voor de revoluties echt bestond, zonder het voordeel van de interpretatie die we er achteraf aan kunnen geven, en dus ook zonder verdraaiingen van de complexe realiteit.

In dit vervolgbboek, *Arabische Lente*, gaat het verhaal verder met de revolutionaire gebeurtenissen die sindsdien hebben plaatsgevonden. Dit boek begint in de zes maanden voor Tunesië losbarstte. Intussen woonde ik in Syrië en kon ik de absurditeiten van ‘het systeem’ uitdiepen, zoals bij mijn kennismaking met de Syrische bedrijfscultuur of met de censor van een Syrische krantenredactie. Ik zag hoe de Arabische satelliettelevisie en het inter-

net intussen de censuur van de heersende regimes tegenwerken. Maar nog in november 2010 – een maand voor de explosie van Tunesië – kon ik bij de parlementsverkiezingen in Egypte alleen moedeloosheid vaststellen bij de jonge bloggers die het regime van koers probeerden te doen veranderen. De moedeloosheid sloeg in januari om in woede, en belangrijker nog: de angst was plots verdwenen. Angst voor dictaturen die al decennialang hun samenlevingen kunstmatig bestuurden, gesteund door een hardhandig veiligheidsapparaat. *Arabische Lente* vertelt het verhaal van de mallemolen waarin tientallen miljoenen mensen in het Midden-Oosten sindsdien zijn terechtgekomen. Het verhaal van de Libische man met de modieuze baard, van het zusje van Mohamed Bouazizi, van de dode Kadhafisoldaat, maar ook van de jongeren op het Tahrirplein, van Lukman-de-Syrische-dichter, van de jonge ex-Moslimbroeders Abdulrahman en Islam, van Adel, Khaled, van Dima en Rania, anonieme helden in een gloednieuw Arabisch epos.

Ikzelf holde intussen van Libanon via Tunesië naar Egypte en terug naar Syrië, opnieuw naar Libië en dan naar Qatar, werd tijdelijk dakloos toen de Syrische autoriteiten hun poorten voor me sloten, en belandde uiteindelijk via nogmaals Tunesië, Libië en Egypte in de Libanese hoofdstad Beiroet, waar ons gezinnetje eindelijk werd herenigd.

Het volgende vliegtuig naar alweer een nieuwe bestemming staat al ergens op een tarmac warm te draaien, want het verhaal van de Lente is nog lang niet ten einde. Sommige landen zijn intussen – en hopelijk slechts tijdelijk – onbereikbaar. Naast Syrië kan ik voorlopig als journalist ook Bahrein niet binnen, Jemen en Saudi-Arabië zijn moeilijk, Algerije uitgesloten. Maar tegelijk waait er een nieuwe wind door de regio, omdat vastbesloten jongelui de straten optrekken en de absurditeiten aanklagen van het systeem waarmee ze hun hele leven hebben moeten kampen. Ze riskeren daarmee hun eigen leven en dat van hun

families, of een verblijf van vele weken in een donkere cel, mishandeld door psychopaten in uniform of leren jekkers. De turbulenties binnen ons eigen gezinsleven stellen weinig voor vergeleken met de fundamentele keuzes die deze jongelui maken.

Arabische Lente is zo de neerslag geworden van een jaar in het Midden-Oosten in woelige tijden. Het is een verhaal vol hoop, angst, misvattingen, moed en twijfel over een onduidelijke toekomst. De onderhuidse strijd tussen conservatisme en moderniteit, de reden waarom ik aanvankelijk naar de Arabische wereld trok, woedt in deze Lente nog heviger dan tevoren. De strijd tussen revolutie en fatwa is nog niet gestreden.

Ik ben de hoofdredactie en de buitenlandredactie van *De Standaard* dankbaar dat ze twee jaar geleden zijn meegestapt in mijn frivole plannen. Het Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek en de Koning Boudewijnstichting cofinancierden mijn eerste expedities in het land van Duizend-en-een-nacht, waarvoor dank.

In het Midden-Oosten ben ik veel dank verschuldigd aan alle mensen die hun deuren en hun leven voor me opengooiden, aan iedereen die ik intussen vrienden of vriendinnen mag noemen, en verder aan tal van barmhartige samaritanen die onderweg een handje hielpen. De Belgische ambassadeurs Françoise Gustin in Damascus en Johan Verkammen in Beiroet boden me vriendelijk hun uiterst efficiënte medewerking aan. Adel Iskandar werd mijn baken voor elke vraag die ik had over zijn geboorteland Egypte. Vrienden en collega's als Daniel Demoustier en Rudi Vranckx vonden altijd wel een vrij zitje voor me in hun rondrazende persmobielen. Kunstschilder Jan Demeulemeester en zijn gracieuze echtgenote Leila boden me telkens weer gul hun sofa aan in hun gezellige huis in het lieflijke Tunesische stadje Sidi Bou Said. Zoon Simon Demeulemeester was de allereerste die me attent maakte op de eerste betogingen in Tunesië – het is

geen toeval dat hij intussen ook in de journalistiek is beland. Fadel Zayan en Sidney Kwiram van Human Rights Watch gunden me in Tripoli de spannendste rit van mijn leven. Veel van mijn bronnen in het Midden-Oosten moeten daarentegen jammer genoeg anoniem blijven in dit boek, voor hun eigen veiligheid. Hun voornamen zijn veranderd, hun familienamen weggegomd, maar hun getuigenissen zijn onuitwisbaar.

Mijn ouders hebben nooit geklaagd over de grijze haren die ze kregen als ze weer eens moesten lezen over mijn avonturen in situaties en landen waar veel mensen liever even niet komen, waarvoor dank. Uitgever Harold Polis bracht alweer meer geduld voor me op dan fatsoenlijk is. Reem Maghribi was en is mijn kompas in het Oosten, nu ook contractueel. Maya is de geduldigste dochter ter wereld. Toen ik onderweg was naar de bevrijding van de Libische hoofdstad Tripoli, liet ze me eenvoudig via Skype weten: 'Hopelijk is de oorlog snel voorbij, *babi*, en dan kom je maar terug naar huis.' Mijn vijfjarige neefje Elmo liet me ook een advies overmaken: 'Als het oorlog is, moet je binnen blijven.' Wijze woorden.

Jorn De Cock

Beiroet, september 2011

Zomer in Damascus

1. Thuis

Met een kop sterke Turkse koffie in de hand loop ik gapend ons balkonnetje op en kijk naar de bruine massa die voor me oprijst: de berg Qassioun. In het manuscript van *Arabische dageraad*, dat ik net heb overhandigd aan de uitgeverij, heb ik mijn waardering voor die berg uitgesproken. De berg waar Kaïn de schedel van Abel insloeg en zo zichzelf uit het aards paradijs verbande. Van ons bed is het zo'n tien seconden pendelen naar mijn nieuwe kantoor op het balkonnetje. Ik kijk naar de berg Qassioun, naar de strakke blauwe hemel boven de stenen kolos, naar de Damascense duiven die zoals elke dag in hechte groepen wilde pirouettes uitvoeren boven de huizen, alsof ze een vliegende balletgroep zijn. Ik open mijn laptop, neem een slok koffie en ben klaar voor alweer een dag hard werken.

Het is juli 2010 en ik heb net via Istanbul het vliegtuig genomen naar Damascus, de zesduizend jaar oude hoofdstad van Syrië. Mijn bureau en vaste baan op de buitenlandredactie van *De Standaard* in Brussel zijn gemuteerd in een laptopbestaan als freelancejournalist. 's Avonds komt Reem thuis van haar werk. Omdat je maar beter alles in je leven in één keer kunt veranderen – dan moet je niet apart nadenken over elk van die veranderingen – zijn we immers ook maar meteen getrouwd. Een uurtje later leggen we Maya te slapen, ons dochtertje van zeven uit Reems eerste huwelijk.

Damascus is voortaan 'thuis'. Een driekamerflat in een wijk die als degelijk staat aangeschreven. Naar de populaire wijk Shallaan kunnen we in vijf minuutjes wandelen, de historische oude stad ligt twintig minuten verderop. De Franse ambassade is daarentegen meteen om de hoek, de Amerikaanse ambassade bevindt zich vijfhonderd meter verder, en omdat er ook enkele Syrische politici in de wijde omgeving wonen, hebben we doorgaans de hele dag elektriciteit – wat niet in elke wijk van Damascus evident is. De watertank op het dak loopt elke dag tussen zes en elf uur 's ochtends vol met leidingwater – een wasmachine vullen gebeurt bij voorkeur in die uren, zodat de tank 's avonds nog voldoende is gevuld om een douche te nemen. Het is immers ook de heetste zomer in Damascus sinds mensenheugenis, met temperaturen die oplopen tot 46 graden – zelfs de ervaringsdeskundigen hier spreken van een hittegolf.

Een groter probleem is dat ik nog geen werkvergunning als journalist heb – noodzakelijk – en het bezoek aan de man van het ministerie van Informatie leverde de opmerking 'Waarom zouden we een journalist uit Brussel nodig hebben?' op. Maar hij zou het dossier 'doorsturen', in een politiestaat als Syrië wil dat zeggen naar de geheime dienst. Over een maand of twee zou ik antwoord krijgen, zei vergunningenman. Dat is een lichte tegenvaller, maar ik zit in het hart van een veelbesproken regio en aan nieuws is er geen gebrek. De Libanese hoofdstad Beiroet ligt op twee uurtjes rijden, Amman in Jordanië op drie uurtjes en met het vliegtuig sta ik in minder dan twee uur in zowel Caïro als Bagdad. Damascus zelf lijkt een van de meest veelbelovende steden van de regio: het Syrische politieregime heeft in de laatste jaren zijn deuren wat meer geopend – bij *De Standaard* in Brussel kan niemand zich herinneren dat er ooit een journalist van de krant het land is binnengeraakt – en zo maken we ons op om maximaal gebruik te maken van de nieuwe mogelijkheden, terwijl we genieten van ons leven in een historische wereldstad. Als

Syrië dan toch zijn deur op een kier zet, willen we graag binnengluren.

‘Ben je voor Duitsland of voor Spanje?’ Kareem, een Syrische vriend, heeft me uitgenodigd om in een café in de oude stad naar het wereldkampioenschap voetbal te kijken. Het is een hete maar prachtige zomer in de Levant. Ons persoonlijke revolutiejaar 2010 verloopt voorlopig zonder al te veel hindernissen en het WK garandeert voortdurend vertier. Arabieren zijn voetbalgek. De eigen teams staan nog altijd op een laag pitje en dus kiezen ze allemaal partij voor andere landenteams: Duitsland blijkt uitermate populair – als je dan toch een team steunt, kun je beter een ploeg kiezen die statistisch een grote kans maakt op de finale. Er zijn natuurlijk ook veel Braziliaanse en Argentijnse shirts in de stad te zien, naast enkele Italiaanse en Spaanse. Het enthousiasme voor Nederland groeit naarmate Oranje verder oprukt in het toernooi. De enige Arabische ploeg in het WK, Algerije, wordt eveneens flink gesteund – ook door de Marokkaanse commentator wiens stem uit elk videoscherm in de stad schalt. Die man op het sportkanaal van Al Jazeera is zowat een Rik De Saedeleer op speed: er mag een kwartier lang niets spectaculairs gebeuren op het veld, het zal hem niet beletten elke verkeerde pass of nodeloze actie met veel passie te becommentariëren alsof het volgende doelpunt in de lucht hangt. ‘We luisteren graag naar hem, omdat je zelfs na een teleurstellende wedstrijd weggaat met het gevoel dat er allerlei spannends is gebeurd op het veld’, grinnikt Kareem op deze luie namiddag in het voetbalcafé van de oude stad. Algerije wordt jammer genoeg meteen in de eerste ronde uitgeschakeld, wat het volume van de Marokkaanse commentator in de volgende weken geenszins zal doen dalen. De ene wedstrijd bekijken we in het openluchtrestaurant dat een andere vriend pas heeft geopend in een voorstad van Damascus, de andere op een vol plein nabij het Four Seasons Hotel waar de mobiele telefoonoperator MTN een reusach-

tig videoscherm heeft gesponsord, en de finale tussen Nederland en Spanje op 11 juli in een restaurant dat door een bedrijf is omgetoverd in een zee van oranje-blanje-bleu en geel-rode vlaggen. Aan onze tafel zitten vooral 'Nederlanders' – nadat Duitsland is uitgeschakeld is hun voorkeur uitgeweken naar het meest nabije buurland. Onze zomer in Damascus begint dus niet zoals je zou verwachten in een van de meest strikte politieregimes van het Midden-Oosten. De jongens van de elf geheime diensten die Syrië telt, zitten waarschijnlijk ook gewoon naar het voetbal te kijken.

2. Gorilla's in het Midden-Oosten

Een ander voordeel van Damascus is dat buurland Libanon nooit ver weg is. Het jaarlijkse zomerfestival in het prachtstadje Byblos nodigt, vlak na mijn aankomst, drie weken lang lokale en internationale topacts uit voor een reeks concerten. Dus neem ik op een hete dinsdagnamiddag aan het Soemariyebusstation in Damascus een gemeenschappelijke taxi. Een halfuurtje wachten tot hij vol zit en dan rijd je voor achthonderd Syrische lira, zo'n vijftien euro, in twee uur naar de Libanese hoofdstad Beiroet. Van daaruit is het nog een uurtje met de taxi naar Byblos. Vanuit Damascus rijden we het Anti-Libanongebied in en drie kwartier later staan we aan de grens. De Syrische grenswachter lacht vriendelijk – het is toeristisch hoogseizoen en tal van westerse toeristen steken deze zomer zijn grens over – maar schrikt zich zoals gewoonlijk een hoedje als hij mijn naam in de computer intikt. Het woord *sahafi* (journalist) verschijnt op zijn scherm en de man in uniform raakt even in paniek. Waarom ik rondreis met een toeristenvisum, en niet met een journalistenvisum? 'Omdat ik nog twee maanden moet wachten tot jullie elf geheime diensten mijn aanvraag hebben goedgekeurd, als God het wil', zou het eerlijke antwoord zijn. Maar aan grenzen in het Midden-Oosten kun je maar beter niet al te eerlijk zijn – hoe meer informatie je een staatsambtenaar geeft, hoe meer vragen hij gaat stellen. Dus zet ik mijn vriendelijkste glimlach op en vertel

de man dat 'ik hier niet ben om te werken, maar om naar het voetbal te kijken'. Glimlachen is belangrijk voor een westerling in het Midden-Oosten: ze vinden hier dat wij altijd stijf zijn, alsof we voortdurend boos zijn, en dan worden ze achterdochtig omdat ze zich afvragen waarom die westerling alweer zo'n slecht humeur heeft. De menselijke contacten in Europa verlopen vaak op basis van efficiëntie, heb ik onlangs bedacht: ik doe mijn job, jij doet de jouwe, en daar hoeft niemand bij te glimlachen. Even je tanden tonen en je lippen krullen overtuigt de mensen hier echter dat je in staat bent tot enige menselijke warmte, en dat werkt doorgaans ontwapenend. Ik heb soms het gevoel dat ik pas in het Midden-Oosten heb leren glimlachen. In Europa hield ik het doorgaans bij een grijnslachje, dat stond mysterieuzer en paste beter bij de beperkte reikwijdte van mijn kaakspieren.

De grenswachter glimlacht even terug – hij houdt waarschijnlijk ook van voetbal – maar kijkt dan wat perplex achter zich. Wat nu gedaan met deze toeristische 'sahafi' die naar voetbal kijkt en nu op weg is naar een concert in Libanon? Omdat ik deze grens het voorbije jaar al zo vaak heb overgestoken, zou ik hem met een brede glimlach kunnen zeggen wat hij moet doen: 'Meneer de Grenswachter, u moet een van die kleine papiertjes nemen van het stapeltje naast uw computer. Dan moet u me vragen naar de nummerplaat van de taxi waarmee ik de grens overstee, naar de krant waarvoor ik werk – de naam daarvan kunt u overigens al lezen op uw computerscherm – en dan naar mijn bestemming en mijn hotel in Libanon. U schrijft dat allemaal netjes op het papiertje, en dan roept u een van de mannen met een leren jekker die achter u rondlopen. Als de man van de *moe-khabarat* (de verzamelnaam voor welke geheime dienst dan ook) zegt dat het in orde is, geeft u me een stempel en kan ik doorreizen.' Natuurlijk praat ik alweer niet op die manier met hem, want ook dat zou contraproductief zijn: ik moet hem de tien minuten gunnen die hij nodig heeft om de procedure zelf uit te

vlooien, terwijl enkele Arabieren uit de Golfstaten in een wit overkleed proberen zich tussen het venstertje en mij te wurmen. Even geduld oefenen is niet de grootste kwaliteit van Saudi's of Koeweiti's. De vele dollars waarmee ze elke zomer naar hun gehuurde zomerverblijven in Syrië en Libanon afzakken, hebben blijkbaar een nefaste invloed op hun glimlachjes.

Tien minuten later geeft de grenswachter me mijn paspoort-met-stempel terug. Nadat ik me bij de wachtende passagiers in de gemeenschappelijke taxi heb verontschuldigd voor het opont-houd, staan we even later bij het volgende stadium van de Syrische grenscontrole: de man die de stempeltjes controleert, mid-den op de weg. Die grenswachter stelt plots vast dat onze taxi geen taxilampje op het dak heeft – dat hebben de witte gemeen-schappelijke taxi's in Syrië doorgaans niet. De taxichauffeur stapt uit en probeert te onderhandelen met de grenswachter, maar die blijkt onvermurwbaar. Even later kruipt de chauffeur met een zuur gezicht weer in de auto. 'Hij heeft zonet een nieuwe wet uitgevonden', schampert hij. 'Misschien heeft zijn vrouw hem gebeld dat ze nog iets nodig hebben voor het avondeten, en heeft hij geen geld.' 'Hoeveel kostte het deze keer?' 'Vijfhon-derd lira', zegt de chauffeur. 'Dat is zo'n tien euro, toch niet overdreven', zeg ik met een glimlachje. 'Die vijfhonderd lira komt boven op de standaardfooi die we betalen', antwoordt hij. 'Er zijn drie controleposten en elke keer als een agent naar mijn auto-documenten vraagt, verwacht hij dat daar een briefje van twee-honderd in zit. Telkens opnieuw, bij elke doorrit.'

Een uurtje later, de zon gaat intussen al onder, sta ik in de pittoreske haven van Byblos, een van de oudste steden ter wereld. Byblos is de Griekse naam voor het voormalige Fenicische stadje Gebal, nu Jbeil in het Arabisch. In de oude tijden exporteerden de Fenicische zeevaarders van hieruit Egyptische papyrus, *byblos*, naar Griekenland en zo werd de naam van dit stadje in het Oud-grieks synoniem voor papyrus. Van byblos werd dan weer het

woord *biblion* of boek afgeleid en zo kreeg ook de Bijbel, hét boek, dezelfde naam als dit stadje. Het vroege Fenicische alfabet werd hier al gebruikt in 1100 voor Christus. Van hieruit raakte die vroege vorm van ons schrift verspreid in het Middellandse Zeegebied; daarna werd hij verder ontwikkeld door de Grieken en later de Romeinen. Boven het haventje van Byblos verrijst het kasteel dat de kruisvaarders hier in de twaalfde eeuw bouwden met de stenen van de oude Fenicische en Griekse tempels. De geschiedenis van zoveel stadjes in Libanon en Syrië is overdonderend – maar vandaag ben ik naar hier gekomen voor gorilla's.

Op de huid van vierduizend fans parelt de mediterrane vochtigheid in het schijnsel van de maan. Dan gaat het licht even uit en vlamt plots op het podium in kleurrijke letters het woord Gorillaz op. De groep noemt zichzelf een 'virtuele band', die officieel bestaat uit vier cartoonfiguurtjes wier avonturen tijdens het concert op videoschermen te volgen zijn. Maar de rest van het anderhalf uur durende concert is allesbehalve een 'virtueel concert': Damon Albarn, het brein achter de groep en de voormalige frontman van de Britse topband Blur, heeft liefst achttien muzikanten meegebracht en een stoet speciale gaststerren, van Bobby Womack tot De La Soul. Halverwege laten Gorillaz zich ook bijstaan door het zoetzweverige Syrisch Nationaal Orkest voor Oriëntaalse Muziek, waarmee Albarn vorig jaar in Damascus de nieuwe Gorillazsingle opnam, 'White Flag'.

Er klinkt weliswaar eventjes boegeroep wanneer Albarn zijn 'gasten uit Syrië' aankondigt – veel Libanezen hebben slechte herinneringen aan de Syrische 'vredestroepen' die hier van 1978 tot 2005 waren gelegerd – maar zodra het publiek beseft dat de 'gasten uit Syrië' een oriëntaals toporkest zijn, beginnen ze te juichen. Dan neemt plots een Arabische culturele fierheid het over van de politieke strubbelingen. Bij de populaire afsluiter 'Clint Eastwood' staan vierduizend uitzinnige Libanezen in het

publiek te springen terwijl Albarn het gezelschap krijgt van Eslam Jawaad, een Londens-Syrische rapper die met zijn Arabische staccato een perfecte aanvulling vormt op Albarns plat-Engelse zangstijl.

‘Het idee om in Libanon en Syrië op te treden, werd me vorig jaar ingefluisterd door Eslam Jawaad’, vertelde Albarn al tijdens het concert aan zijn publiek. ‘Toen ik Beiroet en Damascus bezocht, zag ik dat alles hier rijp was voor een optreden van Gorillaz. Libanon en Syrië lopen vol met jonge, enthousiaste muziek-liefhebbers en het wordt tijd dat ze de concerten krijgen die ze verdienen.’

Libanon heeft, met zijn mondaine hoofdstad Beiroet, weliswaar nog een dikke streep voor op Damascus, maar decennia lang hebben de meeste grote namen uit de muziekwereld de twee landen gemeden als de pest. De regio stond synoniem voor oorlog en vernieling, en de grote namen die wel naar het Midden-Oosten afzakten, waren hetzij oude gloriën, hetzij hippe bands die zich beperkten tot Tel Aviv in het ‘westerse’ Israël of Dubai in de woestijn van de Emiraten – dat laatste voor het grote geld.

Ik sta hier omdat de komst van Gorillaz – die sedert 2001 slechts drie platen hebben gemaakt, maar daar wel dertig miljoen exemplaren van verkochten – zowat het symbolische begin lijkt te zijn van een terugkeer van de hippe bands naar het meer authentieke Arabische deel van het Midden-Oosten. Waar Albarn duidelijk gecharmeerd is door de sfeer in Beiroet en Damascus, spelen zowel bij hem als bij andere artiesten ook andere overwegingen mee: in de muzikantenwereld blijkt nogal wat onvrede te bestaan over het quasimonopolie dat Israël tot nog toe had op hun concerten.

Gorillaz zegden dit jaar hun geplande concert in Tel Aviv af, daarin gevolgd door andere toppers als de Pixies en Elvis Costello. Doorgaans ontkent het management van die bands dat er

politieke redenen meespelen, maar de onvrede over de Israëlische politiek met betrekking tot Gaza en de Palestijnen in het algemeen begint duidelijk een effect te hebben op het engagement van – een deel van – de topgroepen. Twee maanden geleden vielen bij de beruchte entering van de Free Gazavloot door Israëlische commando's negen doden, en dat incident heeft de situatie nog verder op scherp gezet.

Weliswaar gaat niet iedereen mee in die 'boycot nu even Israël'-strategie. Elton John trad dit jaar wel op in Tel Aviv, net als Johnny Rotten van wijlen de Sex Pistols. Rotten verantwoordde zijn komst met de eigenzinnige boodschap dat 'ik tegen alle politici ben, en dus in Israël evenzeer tegen de politici zal fulmineren als overal elders'.

Maar daarnaast is er ook de vaststelling dat landen als Libanon en Syrië de jaren van chaos en oorlog achter zich hebben gelaten en een nieuw elan vertonen. Na het concert nodigt organisator Nagi Baz me uit voor een hapje in het havenrestaurant Chez Pépé. In de jaren zestig was dit visrestaurant nog de pleisterplek van de internationale beau monde. Ze parkeerden hun jachts in het haventje van Byblos en gingen lunchen bij Pépé, van Marlon Brando tot Brigitte Bardot.

'Tijdens de Libanese burgeroorlog in de jaren tachtig heb ik jarenlang in Frankrijk gewoond', vertelt Baz terwijl we bij borden hummus – kikkererwtensalade – en tabouleh de opwinding van Gorillaz achter ons laten. 'In Frankrijk stond ik aan het hoofd van het grote Polydorplatenlabel, maar na het einde van de Libanese burgeroorlog vond ik dat de tijd rijp was om Libanon een nieuwe kans te geven. In 1994 ben ik teruggekeerd. Om de zoveel jaren is er wat geweld of bombardeert Israël Beiroet, maar toch gaat het steeds verder bergopwaarts.'

Baz is nu bezig zijn werkterrein uit te breiden naar Syrië. Mijn nieuwe thuisland kreeg vorige week nog erg slechte punten voor zijn mensenrechtensituatie van de internationale organisatie

Human Rights Watch, maar ook Baz vindt blijkbaar dat het moment is gekomen om de kier van de deur verder open te duwen. Gorillaz gaan volgende week optreden in de historische citadel van Damascus. Om maar te zeggen waar Syrië vandaan komt: de grootste internationale concerten in Damascus tot nog toe waren die van Enrique en Julio Iglesias, en vijftien jaar geleden het zingende Britse borstenwonder Samantha Fox. Mijn vrouw Reem herinnert zich nog dat ze als tiener naar Sam Fox in Damascus ging kijken, tijdens een van de jaarlijkse vakanties waarin haar familie Londen verruilde voor de geboortestad van haar moeder. ‘Er waren vooral veel mannen in het publiek en ze keken vreemd op toen mijn moeder en ik de liedjes begonnen mee te kelen. Blijkbaar waren zij niet gekomen voor de muziek.’

Met de huidige hippe generaties mag de smaak van het publiek dan wel veranderd zijn, het is nog altijd geen sinecure om een hedendaagse topgroep als Gorillaz naar Damascus te krijgen, vertelt Nagi Baz in restaurant Chez Pépé. ‘Syrië staat nu wel open voor dit soort acts, maar de ministeries zijn nog altijd een beetje achterdochtig’, zegt hij. ‘Het ministerie van Cultuur in Damascus heeft ons gevraagd alle teksten van Gorillaz in het Arabisch te vertalen, zodat de ambtenaren konden controleren of er niets verkeerd in staat. Syrië heeft ook nog altijd niet de technische middelen om zo’n topconcert te organiseren. Het hele podium en de geluidsinstallatie worden op dit moment in achttien vrachtwagens geladen en die rijden vannacht nog de bergen naar Damascus over. Ik houd mijn hart vast voor de grenscontrole.’

3. Dansen met Deneuve

Een week later sta ik alweer in Libanon – wachten op mijn werkvergunning in Syrië blijkt het perfecte excuus om de extraganza van Libanon te blijven opzoeken. Deze keer moet ik gaan dansen met de Franse filmdiva Catherine Deneuve.

Midden in de Libanese hoofdstad staat een bizar gebouw dat iedereen kent en waarvan niemand zich de functie nog echt lijkt te herinneren: een kolossale betonnen bubbel, die nog zichtbaar de kogel- en schrapnelssporen draagt van de Libanese burgeroorlog. Van de ‘bubbel’ wordt gezegd dat er ooit een cinema in was ondergebracht, of een theater misschien. Sommigen zeggen dat de betonnen bubbel maar enkele dagen is open geweest en toen in onbruik raakte, omdat in 1975 de burgeroorlog uitbrak en de bubbel midden op de Groene Lijn lag, de frontlijn tussen christelijk Oost-Beiroet en soennitisch West-Beiroet, vijftien jaar lang het territorium van sluipschutters en granaatwerpers.

Vanavond is de bubbel opnieuw tot leven gebracht, met een mix van luxueuze decoratie en de originele, ruwe industriële architectuur. De legendarische Franse actrice Catherine Deneuve, een liefhebster van zowel Beiroet als het aloude Franse luxemerk Louis Vuitton, wandelt de rode loper op. Binnen in de bubbel barst een wild feestje los, waarbij naast de flamboyante Libanese jetset – perfect gekapt en gebotoxt – zowel de Franse modeontwerper Christian Louboutin als Yves Carcelle, de grote baas van

luxemerken Louis Vuitton, hun beste beentje voorzetten op de dansvloer. Achter de draaitafel staan de dj's van Pop Dirty, een collectief met een onmiskenbaar Gents accent. 'We hebben een keer voor Louis Vuitton gedraaid in Brussel en nu hebben ze ons uitgenodigd in Beiroet, onze eerste keer hier', zegt François De Meyer van Pop Dirty. 'Het gaat zo goed dat we vanavond al vier aanvragen hebben gekregen voor andere feestjes in Beiroet.' La Deneuve, intussen zesenzestig, is weliswaar niet meer zo goed te been als in de dagen van haar Luis Buñuel-films, maar een diva met klasse stel je niet in vraag.

'Ik wachtte al vijftien jaar op het juiste moment om een winkel in Beiroet te openen', vertelt Vuittonbaas Carcelle me, champagne in de hand, terwijl het Libanese zangeresje Yasmine Hamdan een portie Libanontrash toevoegt aan het feestje van de klassieke Franse tassenmaker. 'Vier jaar geleden stonden we al eens erg dicht bij de opening, maar toen hebben bepaalde gebeurtenissen ons gedwongen tot uitstel.' De gebeurtenissen waarnaar Carcelle verwijst, waren de Israëlische bombardementen in Libanon in 2006. 'Nu is het moment rijp', zegt hij. 'Het is al enkele jaren rustig, en Beiroet is een flamboyante stad waar de inwoners houden van luxe. Daar hebben ze ook iets voor over.'

Eerder op de dag is in de Rue Allenby, in de heropgebouwde centrale wijk van Beiroet, de eerste Louis Vuittonshop aan deze kant van het Midden-Oosten geopend: tot nog toe had Vuitton alleen winkels in de rijke Golfstaten, zoals Koeweit en Dubai. De nieuwe winkel in Beiroet is een toonbeeld van ouderwetse klasse. Ik ben geen kenner van luxemerken en daarom ben ik keurig voorbereid naar deze happening gekomen. Zo weet ik nu dat Louis Vuitton bestaat sinds 1854. Lieve, de redactrice van het lifestylemagazine van *De Standaard*, heeft me ook ingefluisterd dat de fleurige kleuren die het merk de laatste tien jaar aan zijn collectie liet toevoegen, komen van hippe ontwerpers als Marc Jacobs en Takashi Murakami. Ik heb geen idee wie die mensen

zijn, maar wat Lieve zegt, is wet in de modewereld. Wat ik ook niet wist: alleen in Louis Vuittonwinkels zijn de originele reisen en handtassen, schoenen en juwelen van het Franse huis te koop – een interessant detail dat aantoont dat al die markten in het Midden-Oosten misschien niet het echte spul verkopen. Prijskaartjes zijn er overigens niet te zien in de winkel in Beiroet, maar naar verluidt variëren ze van zo'n zeshonderd euro tot 'veel veel hoger'.

'Met onze komst naar Beiroet zetten we een onrechtvaardigheid recht', zegt Damien Vernet, de regiomanager van Vuitton voor het Midden-Oosten, terwijl we keuvelen in de aircogekoelde winkel. 'Ik was stomverbaasd dat er hier in Beiroet zelfs nooit een Louis Vuittonwinkel was geweest. Beiroet is een stad vol cultuur. Shoppen is hier zowat een vechtsport. Libanezen willen leven alsof morgen niet bestaat. Elke klap komen ze te boven, sterker dan tevoren.'

De komst van de luxemerken – naast Vuitton zijn vele groten, van Rolex tot Christian Dior, nu in de Libanese hoofdstad officieel vertegenwoordigd – is een teken van de heropstanding van Beiroet. Geen wonder dat de stad opnieuw haar oude eretitel claimt van 'Parijs van het Midden-Oosten' – al lijken voorlopig vooral de ochtendfiles hier op die van Parijs. 'We kunnen nauwelijks nog volgen', zucht Colette Chibani, hoofdredactrice van het modemagazine *Noun*, terwijl we in de straat voor de Vuittonwinkel een sigaretje staan te roken. 'Elke dag is er wel een opening van een winkel of een shopping center. Mijn agenda zit propvol.' We nippen nog even van ons glas champagne en besluiten dat het goed is. Beiroet is een vreemde wereld. Zoals de Britse journalist Robert Fisk schreef in zijn boek *Pity the Nation*, zowat mijn necrologische reisgids voor Beiroet, hebben op zowat elke vierkante meter van de stad de meest meedogenloze slachtingen, foltering en ontvoeringen plaatsgevonden in de jaren 1975 tot 1990 – en eigenlijk nog lang daarna.

Dat de heropleving ook haar schaduwzijden heeft, is zichtbaar in de armere wijken van de Libanese hoofdstad: het is een wereld van grijze woonkazernes en vaak verborgen armoede – Libanezen verstoppen graag hun gebrek aan centen. Bij mijn laatste bezoek aan Shatila, het Palestijnse ‘vluchtelingenkamp’ in de zuidelijke wijken van de stad, vertelde mijn gids Mohamed over hoe frustrerend het is om op te groeien in een wereld zonder kansen, in een wijk waar in 1982 duizend mensen zijn afgeemaakt door christelijke commando’s onder toezicht oog van de Israëliërs, en waar Mohamed het raam van zijn eenkamerflat niet eens kan openen. Het raam van de burens ‘aan de overkant van de straat’ bevindt zich op nauwelijks een halve meter van het zijne. ‘Ik heb er genoeg van om het seksleven van de overburen live mee te maken vanaf een halve meter afstand’, zegt hij.

Ook het stadscentrum zelf heeft niet alleen voordeel bij de huidige Vuittonachtige ‘boom’ van Beiroet, waarbij torengebouwen en nieuwbouw als paddenstoelen uit de grond schieten. ‘Hier zie je prachtige herenhuizen uit de negentiende eeuw’, vertelt Tanya Mehanna me tijdens een rondgang door de oude wijk Gemmayzeh, ook al vlak bij de oude frontlijn, maar nu opnieuw een van de centra van het uitgaansleven in Beiroet. ‘Die herenhuizen gaan binnenkort tegen de grond, want een projectontwerpster heeft ze opgekocht en gaat er iets glimmends op bouwen. Grond is duur in Beiroet nu het zo goed gaat, en het grote geld heeft niet altijd goede bedoelingen met de charme van de oude stad.’

Tanya schreef enkele jaren geleden het boek *Beirut by day*, eigenlijk een rijk geïllustreerde aanklacht tegen de luxueuze verloedering van hartje Beiroet. Ze leidt me rond door de achterafsteegjes van Gemmayzeh, waar in goed verstopte straatjes de kleurrijke bougainville welig groeit en kleine boetiekjes – van mode tot antiek – verscholen zitten in prachtige oude huizen met grote trappenhallen en weidse ramen, een architectuur

die soms ‘Ottomaans’ wordt genoemd en dan weer ‘koloniaal mediterraan’. ‘Deze alternatieve cultuur is ook een gevolg van de heropleving van de laatste jaren’, vertelt ze. ‘Maar we moeten voortdurend opboksen tegen de bulldozers van de projectontwikkelaars. Als het zo doorgaat, ziet Beiroet er over vijf jaar uit als Disneyland. Maar we geven de strijd niet op: bij elk nieuw project zetten we alle mogelijke middelen in, ook juridische, om de charme van de oude stad te verdedigen. Soms winnen we, soms niet.’

Tanya vertelt me ook over dat andere zwaard van Damocles dat boven de hoofden van de Libanezen hangt: de voortdurende dreiging van oorlog en geweld. ‘Libanon is een raar land’, vertelt ze. ‘Vier jaar geleden werden we gebombardeerd door de Israëliërs in hun oorlog met de Libanese beweging Hezbollah, maar nu boomt Beiroet als nooit tevoren. We leven alsof de dreiging van een nieuwe oorlog er niet is, maar tegelijk zit iedereen voortdurend te speculeren over wanneer het volgende conflict tussen Israël en de Hezbollah losbarst.’ Ze lacht en zegt dan: ‘In het voorjaar was iedereen ervan overtuigd dat de nieuwe oorlog zou beginnen in mei, maar die maand ging voorbij zonder dat er een schot werd gelost. Nu speculeert iedereen weer over september – speculeren is zowat de nationale sport.’

Bij Louis Vuitton gaan ze opmerkelijk openhartig om met die voortdurende slagschaduw van oorlog en geweld. ‘Zoiets hebben we ingecalculeerd’, vertelt regiomanager Damien Vernet, terwijl we met het volgende glas bubbels rondhangen tussen de handtassen en reiskoffers in de nieuwe winkel. ‘We weten dat er een volgend conflict in aantocht is. Misschien niet morgen, mogelijk wel over enkele jaren. Er komt vrijwel zeker een volgende crisis in de Levant. Die dreiging zit mee in onze planning. Ons besluit is dat Beiroet een volgende conflict zal doorstaan zoals het is omgegaan met alle vorige crisissen: de stad zet even een

stap terug, maar al snel daarna volgen er twee stappen voorwaarts. De veerkracht hier is enorm.'

Voor het Franse luxemerk is Beiroet overigens slechts een eerste actie in de verovering van de rest van de Arabische wereld. 'In 2012 openen we onze eerste winkel in Caïro, daarna volgen hopelijk snel andere steden, misschien Damascus in Syrië of Amman in Jordanië', zegt Vernet. 'Ik ga geregeld wandelen in die steden, om de sfeer op te snuiven en de ontwikkeling van de koopkracht te bestuderen. Kijk naar de wereldkaart en je ziet dat het Midden-Oosten een van de zwaartepunten is geworden. Er leeft hier een bijzonder jonge bevolking - vijfenzeventig procent van de inwoners is jonger dan vijftientig - die zich binnen de kortste keren zal ontwikkelen tot gretige maar kritische klanten', zo droomt Vernet hardop. 'Voor sommige landen, zoals Syrië, zal het nog enkele jaren duren voor ze staan waar Beiroet nu staat. Maar de ontwikkeling is onmiskenbaar. Als Frankrijk of België maar een tiende zou hebben meegemaakt van wat deze regio in de laatste dertig jaar heeft doorstaan, zouden onze landen niet meer bestaan. Hier leven ze gewoon verder, alsof er niets is gebeurd.'

Dat is de sfeer van de zomer van 2010: het Midden-Oosten is stabiel, of toch een beetje, en dus een groeimarkt. Alles is mogelijk. De heersende regimes zitten al zo lang in hun paleizen dat het lijkt of ze er altijd zullen blijven. De tijd van de luxetassen is gekomen. Voor de rest van de bevolking, zoals de brede laag van jongeren zonder vaste baan of uitzicht op een rechtvaardig leven, komen de kansen vanzelf. Toch?

4. Ramadan

Eind augustus. We zijn halverwege de vastenmaand ramadan, die dit jaar extra hard is. Vasten in de zomer is altijd moeilijker dan in de winter, niet alleen vanwege de temperaturen, maar ook omdat het zoveel langer duurt voordat de zon haar traject van opgang naar ondergang aflegt. En net nu de hittegolf door de regio waait, worden moslims verondersteld dertig lange dagen af te zien van voedsel en water, bij temperaturen tot in de veertig graden.

Op de eerste dag van de ramadan, twee weken geleden, herkende ik vanaf ons balkonnetje bijna mijn eigen straat in Damascus niet meer: waar op normale dagen de hele straat vol staat met claxonnerende auto's, was er plots complete leegte. 'Ik ben die ochtend om zes uur opgestaan', vertelt mijn vriend Karmid, een amateurfotograaf, 'omdat ik voor het eerst sinds lang de gelegenheid had de straten en gebouwen van Damascus in beeld te brengen zonder dat er een oude Peugeot of een gele taxi in de weg reed.'

Ramadan hoort een maand van deugd en introspectie te zijn, en van liefdadigheid ten aanzien van de armsten. In welke mate de vasten wordt gevolgd, varieert van land tot land. In de Golfstaten, van Qatar tot Saudi-Arabië, heerst een strikt regime, door de overheid opgelegd. Ramadan wordt nochtans verondersteld een persoonlijke keuze van onthouding te zijn, niet een bij wet

verplicht dieet. Net daarom nemen veel inwoners van de Golf tijdens de ramadan vakantie in het buitenland: ze moeten er zo-gezegd even tussenuit.

Enkele dagen geleden had ik een afspraak in Amman, de hoofdstad van het zuidelijke buurland Jordanië. Dat land mag dan politiek wel gelden als ‘gematigd’, maar drink er een slokje water in het openbaar – zelfs als buitenlander – en je riskeert een week celstraf. Jordanië geldt als ‘ramadanstrikt’. Maar zelfs daar worden de wetten gemilderd door praktische bezwaren: toen ik uit nieuwsgierigheid ging kijken of mijn favoriete bar-restaurant Books@Café open was, bleek de tent ’s middags al vol te zitten met jongeren én ouderen die genoten van bier en wijn, pasta en salades, en Madonna die uit de luidsprekers schalde. ‘Ramadan tijdens de zomermaanden is niet erg handig’, vertelde een van de obers. ‘Augustus is toeristisch hoogseizoen en als de overheid de vasten strikt oplegt, komt er geen toerist meer naar Jordanië. Dus heeft de regering een oplossing gevonden: aangezien de ramadan de komende jaren in de zomer zal vallen, kunnen hotels en restaurants die veel toeristen bedienen zonder veel moeite een speciale vergunning krijgen van het ministerie van Toerisme. Weet je wat de belangrijkste voorwaarde is?’ vroeg hij mysterieus. Hij wees naar de zwarte gordijnen die de ramen boven de bar bedekten, ook ’s middags. ‘De burens mogen niet kunnen binnenkijken.’

In Beiroet blijft tijdens de ramadan grotendeels de sfeer van een mediterrane zomervakantie hangen, alle opties inbegrepen, behalve dan in de erg religieuze zuidelijke wijken. In het seculiere Syrië waar ik woon, houden veel meer mensen zich aan de vasten dan pakweg vijftien jaar geleden, maar veel cafés en restaurants zijn net zo goed de hele dag open – zelfs de alcoholwinkels sluiten de deuren niet. Ghassan, de Armeense alcoholhandelaar om de hoek, vertelt me dat ‘veel Syriërs de eerste paar dagen

mee vasten, maar daarna komen ze hier opnieuw volop inkopen doen’.

Ook in de werkomgeving van Syrische kantoorgebouwen wordt de ramadan niet opgelegd, al bestaat er wel de stilzwijgende overeenkomst dat het niet netjes is om te zitten schransen terwijl anderen nog vijf uur moeten wachten op hun eerste dadel. Maar voor een lunch kun je probleemloos naar het restaurant om de hoek, of naar de christelijke wijk in de oude stad van Damascus, waar stilzwijgende overeenkomsten niet nodig zijn. Toch is voor veel moslims de ramadan een speciale maand; zelfs sommige seculieren doen mee. ‘Ik ben niet religieus’, vertelt Ammar al-Azeez, een Syrische ambtenaar van veertig. ‘Ik weet zelfs niet meer hoe ik moet bidden. Maar ik probeer me wel elk jaar aan de vasten te houden. Het is een uitdaging om de hele dag door te komen zonder eten en drinken, en het is gezond. De eerste dagen zijn moeilijk, maar daarna voel je je fitter, scherper. Bovendien is het niet netjes in het openbaar te eten of te roken als andere mensen zich intussen proberen te onthouden van eten, drinken en nicotine.’

Ik heb bewondering voor degenen die het een maand volhouden. Vooral voor de taxichauffeurs. Ze zitten de hele dag in een oververhitte wagen – in Syrië zijn weinig taxi’s uitgerust met airco – en telkens als ik in de namiddag zo’n taxi neem, hoor ik de chauffeur droge klakgeluidjes maken met zijn tong, in de hoop toch nog ergens een vlok speeksel vandaan te toveren om zijn droge mond enig soelaas te bieden. Hun laatste maaltijd en drankje dateert dan alweer van vier uur ’s ochtends, tien uur geleden. Tegen zeven uur ’s avonds veranderen ze in formule 1-coureurs, omdat ze zo snel mogelijk thuis willen zijn om bij zonsondergang eindelijk een slokje te kunnen drinken. Zeven uur ’s avonds is een erg gevaarlijk moment om in Damascus de straat over te steken.

Bij anderen, vooral dan de beter bedeeden, stel je al snel enige hypocrisie vast: officieel doen ze natuurlijk mee aan de vasten,

maar in de praktijk gaan ze vaak 's middags even naar huis voor een 'dringende boodschap'. Anderen nemen om de zoveel dagen vrij op het werk, zodat ze de hele dag kunnen slapen en na een uurtje of twee middagvasten al meteen kunnen aanschuiven aan de rijke avondmaaltijden die na zonsondergang worden geserveerd. En dan gaan ze door tot zonsopgang, waarna ze dringend moeten slapen.

Ammar, de Syrische ambtenaar, stelt ook een toenemende hypocrisie vast zodra de zon is ondergegaan. 'Traditioneel volgt dan *iftar*, het avondeten, met de familie of vrienden en kennissen', vertelt hij. 'Ik herinner me uit mijn jeugd erg gezellige familieavonden met lekker eten, maar het was allemaal vrij eenvoudig. Nu lijkt iedereen zich uit de naad te werken om elke avond een vijfsterrenmenu op tafel te kunnen zetten. En niemand wil onderdoen voor de ander.'

Suleiman, een man van vijfendertig die werkt voor een privé-bedrijf in de Jordaanse hoofdstad Amman, stelt tijdens een bezoek aan Damascus dezelfde trend vast. 'De ironie wil dat de ramadan een maand van bescheidenheid zou moeten zijn, maar elke avond wordt het copieuzer. Veel mensen gaan leningen aan bij vrienden of familie om de kosten te dekken. Mijn werkgever geeft zelfs een voorschot op ons volgende maandsalaris. Met als gevolg dat we volgende maand pas echt zullen moeten vasten.'

Volgens Ammar, de Syrische ambtenaar, gaat de ramadan daarmee op een uitgerekte versie van Kerstmis lijken. 'Ik kan je verzekeren dat overdag vasten in deze hitte hard is, maar de nachtelijke feestelijkheden hebben nog weinig met religie te maken', vertelt hij me. 'Zoals Kerstmis bij de christenen draait het nu om overdadig tafelen. Mij goed, maar kom dan achteraf niet zeggen dat je hebt zitten zwelgen om religieuze redenen, of klagen dat de cadeautjes te veel hebben gekost.'

5. Zohara en haar vijf echtgenoten

Een van de andere fascinerende aspecten van de ramadan ontdek ik in diezelfde avonduren waarin wordt geschranst: de ramadan-soaps. Na iftar gaan veel families languit voor hun televisie liggen, omdat de ramadan het topseizoen is van de Arabische televisieseries. Alle restaurants hebben al evenzeer een reeks televisieschermen aan de muur hangen, want velen willen geen aflevering missen van hun favoriete serie, die elk jaar exact één maand loopt.

Ooit was er een tijd, vijftien jaar geleden, dat de ramadan televisiegewijs een tamelijk dooie boel was: staatszenders toonden in de individuele Arabische landen lange religieuze preken of politieke toespraken, occasioneel opgefleurd met een nationale versie van *EastEnders* of *Familie*. Maar toen veroverden de schotelantennes het Midden-Oosten en werd de jaarlijkse vastenmaand ramadan het strijdtoneel van honderden *musalsalat* of soapseries, uitgezonden op de vele honderden Arabische satellietzenders, die overheidscontrole van de inhoud van de series moeilijk maakten.

‘Het is een vaste traditie geworden’, zegt Hamza (28), een verkoper van mobiele telefoons. In een restaurant in Damascus kijkt hij samen met zijn echtgenote Rania ’s avonds naar de nieuwste aflevering van de inmiddels legendarische Syrische reeks *Bab al Hara* (‘De poort van de wijk’). ‘Na zonsondergang komt eerst

het eten, dan de televisie. Voor als je een aflevering zou missen, is er morgennamiddag nog altijd de herhaling.’

Bab al Hara is inmiddels al aan zijn vijfde jaargang toe en vertelt het verhaal van enkele families in een fictieve wijk van de pittoreske oude stad van Damascus, tijdens de Franse koloniale overheersing in de jaren twintig en dertig. De serie is zo populair in het Midden-Oosten dat de opnamestudio's langs de weg naar de luchthaven van Damascus een favoriete bestemming zijn geworden voor weekenduitstapjes. De bezoekers vergapen zich er aan de nagebouwde oude Arabische huizen die het vaste decor van de serie vormen. *Bab al Hara* wordt in het Midden-Oosten via diverse satellietkanalen bekeken door vele miljoenen Arabieren. Het Syrische accent geldt in de regio als erg ‘neutraal’, zodat de Syrische series meer kijkers trekken dan die met zwaardere accenten uit Egypte of de Golfstaten. Daardoor heeft Syrië, ook wel door de goede acteursopleiding die in Damascus voorhanden is, in de voorbije jaren de traditionele topleverancier Egypte voorbijgestoken als populairste producent van ramadan-soaps.

Voor Hamza en Rania is niet het veeleer traditionele *Bab al Hara* de topserie van het seizoen. ‘*Bab al Hara* schetst een fictief beeld van traditionele families in oud-Damascus, met een levenswijze die waarschijnlijk nooit echt heeft bestaan’, vertelt Rania. ‘Ik kijk liever naar de series die de echte problemen, vooral van vrouwen, aan de kaak stellen.’ Ook daaraan is er in het ramadan-seizoen geen gebrek: gestuurd door progressieve schrijvers en regisseurs vertellen talloze series over huwelijksproblemen met autoritaire mannen, een niet altijd even constructieve inbreng van de familie en schoonfamilie, en over sociale problemen als armoede en corruptie. Zo brengt de populaire Egyptische serie *Zohara en haar vijf echtgenoten* het verhaal van Zohara, een verpleegster die het zwarte schaap van de familie is omdat ze al vijf keer is getrouwd. Om haar familie te voeden steelt ze medicijnen uit

het ziekenhuis, een misdrijf dat veel Arabieren uit de lagere klassen herkennen en vergeven omdat het leven niet altijd eenvoudig is. En Zohara doet het tenslotte voor haar familie. De mannen in de serie komen niet bepaald positief in beeld; ook de oudere buurman die met Zohara wil trouwen 'zodat ze uiteindelijk een zoon zou krijgen' is herkenbaar voor veel kijkers.

Opmerkelijk genoeg worden zo net tijdens de ramadan, de maand van vasten en bezinning, veel heilige huisjes onderuitgehaald. Over concrete politiek praten de series liever niet – de regimes zouden het niet toelaten – maar religie en tradities zijn geen taboe. Tijdens het ramadanseizoen van 2007 speelde de Syrische regisseur Najdat Ismail Anzour in op de heisa rond de Mohammedcartoons die pas waren gepubliceerd in de Deense krant *Jyllands Posten*. Wanneer een van de personages zich in een scène opwindt over de cartoons, krijgt hij als antwoord van een medespeler: 'Zeg eens, wat vind je meer beledigend voor onze religie: een buitenlander die onnozele tekeningen maakt, of een moslim die zich met een bommengordel opblaast te midden van een onschuldige menigte?'

De populairste ramadanserie in het oerconservatieve Saudi-Arabië is al sinds 1992 *Tash ma Tash* (vrij te vertalen als 'Kop of munt'), dat altijd met een komische noot de traditionele samenleving onder vuur neemt. Dit jaar lacht de reeks met een vrouw die is getrouwd met vier mannen – polygamie is een praktijk die in het woestijnland is gereserveerd voor mannen – en van een van hen wil scheiden omdat ze haar oog heeft laten vallen op een betere partij. De reeks kreeg een banvloek over zich heen van conservatieve geestelijken, die koning Abdullah opriepen om de serie stop te zetten. Maar de koning gaf niet thuis. Hij kijkt waarschijnlijk zelf nog altijd televisie na zijn iftar.

In een andere aflevering van *Tash ma Tash* trekken twee hoofdpersonages naar Libanon om er hun verre ooms te ontmoeten, om dan enigszins geschokt vast te stellen dat hun familieleden

Libanese christenen zijn. Na lange discussies komen ze tot de conclusie dat er niet veel verschillen zijn tussen de diverse grote religies. Nochtans is in Saudi-Arabië de publieke belijdenis van elke andere religie dan de islam officieel verboden. Maar *Tash ma Tash* wordt geproduceerd door MBC, een Saudische zender met zetel in het naburige Dubai, waar het christendom wel is toegestaan. Zo is er voor elk probleem wel een praktische omweg te vinden.

‘*Tash* heeft een maatschappelijke invloed, precies omdat we taboes aanpakken’, zei hoofdrolspeler Nasser Al Qasabi onlangs in een talkshow op MBC. ‘We laten ons niet in met seks en politiek, maar we maken heel bewust een onderscheid tussen religieuze meningen en de fundamenteën van het geloof, om de boodschap over te brengen dat religieuze clerici geen engelen zijn, maar mensen die ook vergissingen kunnen begaan.’

In Egypte wordt die boodschap dit jaar nog een beetje verder doorgedreven met de reeks *AlJamaa* (‘De groep’), die de geschiedenis van de conservatieve Moslimbroederschap onder vuur neemt. De reeks portretteert de doorgaans gerespecteerde Hassan al-Banna, die in 1928 de Broederschap stichtte als een islamitische verzetsbeweging tegen de Britse koloniale overheersing, als een extremistische en machtsgeile man. De serie focust op het gewelddadige verleden van de Broederschap, zoals de moord op de Egyptische premier Mahmoud al-Noqrashy in 1949, waarvoor Al-Banna door de geheime dienst zelf uit wraak werd vermoord. De impact van de serie blijkt uit de reacties van de familie van Al-Banna – die de soap tevergeefs probeerde te stoppen via een rechtszaak – en de huidige Moslimbroeders, die de reeks wel erg op maat van het regime van president Hosni Moebarak gesneden vinden. ‘Ik ben woedend, vooral over de manier waarop de televisiereeks de Egyptische veiligheidsdiensten portretteert als aardige mensen die ons ondervragen onder het nuttigen van een glaasje thee of koffie’, zei Abdelmonem

Mahmoud vandaag in een Egyptische krant. Mahmoud is een blogger van eenendertig die al herhaaldelijk in de cel zat omdat hij ervan werd beschuldigd een lid te zijn van de Broederschap. Ook meer neutrale analisten is het niet ontgaan dat het thema centraal staat tijdens deze ramadan, die twee maanden voor de volgende Egyptische parlementsverkiezingen valt. Enkele computerwijze Moslimbroeders hebben alvast een Facebookpagina opgezet om te protesteren tegen de reeks. Dat de Egyptische regering nerveus is voor die parlementsverkiezingen in november, blijkt ook uit enkele ingrepen van de censor in andere series: zo mocht een actrice in *De blinde kat* niet op televisie zeggen dat 'omkoping hier een aanvaardbaar instrument is om dingen gedaan te krijgen – tenslotte is dit Egypte'.

Voor het gros van de tientallen miljoenen kijkers zijn het niet de politieke series die de hitparade aanvoeren. De meest herkenbare reeksen blijven de populairste. 'Ik kijk graag naar *Sabaya* ("Meisjes")', vertelt Rania op het terras van het restaurant in Damascus. *Sabaya* is een lichtvoetige reeks over een groepje vrouwen, bijna in de traditie van *Sex and the City*. 'Ik ook', zegt Hamza, haar echtgenoot. 'Ik heb zo al veel geleerd over vrouwen.'

6. De renaissance van de kakofonie

De impact van de media op het Midden-Oosten blijft niet beperkt tot stoute ramadansoapseries. Ze zijn nog niet zo oud, de Arabieren die zich vroeger tijden herinneren – de tijden van nauwelijks vijftien jaar geleden. Heel Egypte keek naar de bloedeloze Egyptische staatstelevisie, in Syrië konden ze naast de eigen staatszenders via de antenne nog net de staatstelevisie van buurland Jordanië ontvangen, als de wind goed zat, en in Saudi-Arabië kwam nauwelijks iemand anders op het scherm dan predikende religieuzen.

Het Midden-Oosten heeft in die jaren een technologiesprong gemaakt: er is nooit echt geïnvesteerd in een kabelnetwerk, daarom kijken de 300 miljoen inwoners van de regio nu via bussen van schotelantennes vooral naar de bijna zeshonderd Arabische satellietzenders die de regio bedienen. Het bekende Al Jazeera veroorzaakte sinds 1996 een ware nieuwsrevolutie vanuit het eilandstaatje Qatar, met het geld van de emir daar. Sinds drie jaar heeft de zender ook zijn eigen Engelstalige nieuwskanaal, Al Jazeera English, dat de BBC en CNN rechtstreeks concurrentie aandoet.

In 2003 kreeg de Arabische Al Jazeera concurrentie van Al Arabiya, een zender met zetel in het glamoureuze Dubai en geld vanuit het strakke Saudi-Arabië. Vorig jaar mocht Al Arabiya exclusief de Amerikaanse president Barack Obama interviewen.

De Libanese Hezbollah heeft haar eigen strijdbare anti-Israëli-sche Al Manar TV, en verder valt er in het Midden-Oosten alles te bekijken, van luchtig Libanees entertainment met schaars geklede dames en wapperende haren tot starre Saudische religieuze zenders die de kijkers bekogelen met preken en dames in het zwart.

Voeg daarbij de internationale nieuwszenders als CNN, de BBC, Deutsche Welle, France 24 en zelfs China Central TV – op het Amerikaanse CNN na hebben ze allemaal nieuwsuitzendingen in het Arabisch – en het plaatje wordt erg kleurrijk. ‘Satelliettelevisie heeft het Midden-Oosten ingrijpend veranderd’, zei Adel Iskandar, docent media aan de prestigieuze Amerikaanse universiteit van Georgetown en zelf van Egyptische afkomst. Ik ontmoette hem enkele maanden geleden in Dubai. ‘Vroeger konden de regimes in het Midden-Oosten eenvoudigweg de nieuwsgestroom sturen via hun eigen staatszenders’, vertelde hij. ‘Nu is, met meer dan vijfhonderd satellietkanalen, zowel informatie als entertainment een zaak van concurrentie op het scherp van de snee. Behalve op de Amerikaanse kabelmarkt is er in de laatste twintig jaar nergens zo’n proliferatie geweest van nieuwe kanalen als in de Arabische wereld. Er is zo’n aanbod aan stemmen, opinies en invalshoeken dat je er haast duizelig van wordt. De renaissance van de kakofonie in het Midden-Oosten, noem ik dat. De exclusieve relatie tussen de regeringen en hun bevolking is daardoor erg wankel geworden: er is nu altijd Arabisch nieuws met een andere blik, vanuit een oncontroleerbaar buitenland.’

Adel was een van de sprekers op het Arab Media Forum, sinds negen jaar de jaarlijkse hoogmis van de Arabische mediawereld. In de glamoureuze setting van het Atlantis Hotel, op het kunstmatige eiland Palm Jumeirah, discussieerden tweeduizend deelnemers erg open over nieuwe kansen en oude censuur, over de proliferatie van nieuws en de clash met vermeende ‘traditionele waarden’. Daarbij kwam vaak een generatiekloof aan het licht.

Oudere sprekers waarschuwden voor een ‘verwestersing’ van de Arabische samenleving en de bedreiging van het Arabisch door het Engels, terwijl de jonge generatie een opener blik op de wereld etaleerde.

Niet dat de opkomst van de nieuwe media en de nieuwe stemmen altijd probleemloos verloopt. De meeste Arabische regeringen leggen hun eigen pers nog altijd strikte beperkingen op, vaak via een ‘ministerie van Informatie’ zoals ik dat intussen zelf in Syrië heb leren kennen, en doorgaans vage mediawetten. Hoe vager die wetten, hoe meer ze de vrijheid van journalisten bedreigen. Zelfcensuur is vaak het gevolg. De satellietzenders zijn vrijer, maar zij krijgen dan weer vaak het verwijt dat ze kritisch zijn voor iedereen, behalve voor het land waar ze zelf zijn gevestigd. Zo wordt Al Jazeera verweten vaak erg kritisch te zijn voor Saudi-Arabië en Egypte, maar in mindere mate voor het eigen Qatar. Het Saudische Al Arabiya neemt dan weer graag Qatar op de korrel.

‘In veel landen wordt de lokale pers nog vrij strak aan de lijn gehouden’, zei Adel me. ‘Maar ook daarin zitten verschillen. De grootste mediavrijheid noteren we nu in Libanon, Egypte en Koeweit. Maar ook elders kunnen de regeringen de satellietzenders buiten hun grenzen veel moeilijker onder druk zetten. Zelf-expressie is plots een industrie geworden. Nooit waren er zoveel jonge Arabieren die van media, communicatie en journalistiek hun beroep hebben gemaakt – al die honderden satellietzenders hebben immers talent nodig. Vroeger moest je in het Midden-Oosten dokter, ingenieur of advocaat worden om je ouders tevreden te stellen. Nu wordt de journalistiek een competitief beroep. Overal in de regio schieten de opleidingen journalistiek als paddenstoelen uit de grond om aan de immense vraag te voldoen. We hebben het hier over samenlevingen waar je tot voor kort niet echt werd gestimuleerd om in het openbaar je mening te zeggen.’

Precies daarover ging de openingstoespraak op het Mediaforum in Dubai, gehouden door professor Ahmed Zewail, de enige Arabier tot nog toe die een wetenschappelijke Nobelprijs heeft gewonnen, in 1999 voor Scheikunde. Zewail liet een ander geluid horen dan de duizelingwekkende cijfers die over de Arabische media de ronde doen. 'Informatie is niet synoniem met kennis', zei Zewail. 'Toegang hebben tot het internet betekent niet dat je wijs bent. Arabische media bieden veel nieuws, maar erg weinig opinies. We moeten de analytische vaardigheden en ook de educatieve kwaliteiten van de Arabische media opvoeren. Toen de eerste ruimtetuigen landden op Mars, stond dat in de westerse media overal op de voorpagina's. In de Arabische kranten was het zoeken naar een klein berichtje.'

Zewail formuleerde zijn kritiek op een prestigieuze conferentie, met een gebrek aan schroom dat op dit soort bijeenkomsten veeleer zeldzaam is. Als Nobelprijswinnaar kan hij zich dat veroorloven, en hij aarzelt niet om zijn eigen leven als praktisch voorbeeld te gebruiken: hij studeerde eerst in Egypte, maar om een topwetenschapper te worden moest hij naar de Verenigde Staten verhuizen. In Egypte raakte hij pas bekend toen hij tientallen jaren later zijn Nobelprijs had gekregen. 'We hebben vandaag een onderwijssysteem dat toelaat dat de helft van de inwoners van sommige Arabische landen niet kan lezen of schrijven', zei hij. 'Dat mogen we niet aanvaarden. Zulke mensen blijven niet overeind in de huidige technologische wereld. De vensters naar de wereld sluiten, zoals sommigen suggereren, of het internet afwijzen, zijn ook geen aanvaardbare opties. Het onderwijssysteem verbeteren is de enige oplossing.'

Toen ik 's avonds in mijn kamer van het Disneylandhotel op bed neerviel, ging ik nog even nieuwsgierig zappen. Honderden kanalen, een overdaad aan nieuwskanalen maar vooral veel entertainment, enkele religieuze talkshows, en Fox Movies dat hier dezelfde trendy tienervampierfilms uitzendt als in Europa

en de VS. Voor ik in slaap viel, droomde ik even weg naar Maya in Damascus, die graag naar Cartoon Network zapt als ze thuis komt van school. Zo heb ikzelf kennisgemaakt met populaire fenomenen als SpongeBob, een gele spons op benen, en een hele rist Japanse actiecartoons die er doorgaans enigszins belachelijk uitzien voor mensen van mijn leeftijd. Maar ik sta dan ook op de drempel van de veertig en ik ben opgegroeid in een era waarin Wickie de Viking en Scooby-Doo nog actiehelden waren. SpongeBob spreekt hier Egyptisch-Arabisch op de televisie, een accent dat als ‘zwaar’ bekendstaat. ‘Begrijp je wat SpongeBob zegt?’ vroeg ik haar op een dag ietwat bezorgd. Maya’s moedertaal is Engels en haar Syrische Arabisch is uitstekend, maar dat is nog wat anders dan Egyptisch Arabisch. SpongeBob spreekt hier het equivalent van Texaans of West-Vlaams. ‘Weinig’, zei ze. ‘Maar ik leer elke dag een woordje bij.’

Goed zo, dacht ik toen. SpongeBob gaat het Midden-Oosten veranderen, begon ik te dromen toen ik in slaap sluimerde.

7. Rodelijnenman

Wat het Midden-Oosten verwarrend maakt, is het onderscheid tussen het grote en het kleine verhaal. Grote lijnen mogen duidelijk zijn, maar breng enkele dagen door in een klein verhaal en de twijfel slaat toe. Dat is geen exclusieve eigenschap van het Midden-Oosten – in Nederland of België gaat dat vaak niet anders – maar de inzet is hier zoveel groter. Ik ben ervan overtuigd dat de satelliettelevisie het Midden-Oosten verandert, maar vandaag sta ik op een Syrische krantenredactie en de wereld ziet er plots heel anders uit. De enige Engelstalige krant van Syrië heet *Baladna* ('Onze natie'), en ik wandel vandaag de kantoren binnen omdat ik er word verwacht als trainer journalistiek. Dat feit zou kunnen worden beschouwd als nepotisme – Reem, mijn vrouw, is er de hoofdredactrice van – maar in Damascus lopen er nu eenmaal weinig internationale journalisten met ervaring rond. De jongeren die bij *Baladna* werken, zijn doorgaans nog niet eens afgestudeerd. Het bedrijf achter *Baladna* is nochtans de grootste private mediagroep van Syrië, United Group (UG), maar UG biedt niet echt salarissen waarvoor de meest getalenteerde Engelstalige Syrische journalisten de overstap zouden maken. Reems onderhandelingsmarge varieert van 25.000 tot 40.000 Syrische lira per maand, een maandsalaris tussen 400 en 700 euro per maand. Dat lijkt relatief veel naar Syrische normen: staatsambtenaren verdienen vaak maar 400 euro per maand, maar

dan wel met een hele hoop extralegale voordelen, zoals een gegarandeerd pensioen dat in de prille privésector van Syrië eenvoudigweg niet bestaat. Er zijn ook bijzonder weinig jongeren in Syrië die een behoorlijke kennis van het Engels hebben. De meesten van hen zitten in de toeristische sector, waar een reis met een bus Duitse toeristen hun meer oplevert aan fooien dan hun salaris. De ‘topklasse’ van de Engelstalige Syrische journalistiek zit doorgaans noodgedwongen in de diaspora in het buitenland, werkt voor een van de twee Engelstalige politieke maandbladen in Syrië – *Forward Magazine* en *Syria Today*, waar het salaris niet hoger ligt, maar je moet er minder hard werken – of kiest eieren voor haar geld en verdient in een bank het dubbele van een journalistensalaris. Mijn handvol trainingssessies bij *Baladna* zal me een unieke inkijk geven in de wereld van de Syrische journalistiek, zo vertel ik mezelf voor ik de achtmansredactie van mijn echtgenote binnenwandelaar.

Het is voor Reem op eieren lopen: politiek nieuws komt van het staatspersagentschap Sana, waarvan zelfs regeringsfunctionarissen toegeven dat het een van de slechtste persagentschappen ter wereld is. Bladzijde twee van *Baladna* ziet eruit als de oude *Pravda*: president Bashar al-Assad schrijft een brief, ontvangt een delegatie, steekt een spade in de grond ergens in de buurt van Damascus, en alle foto’s van de president moeten worden goedgekeurd door de presidentiële administratie. Maar aanzien Syrië zich aan het ‘openen’ is, heeft Reem voor haar Engelstalige krant een opening gevonden die de Arabischtalige Syrische kranten nog niet allemaal hebben ontdekt: samenlevingsreportages. Zo staat in alle Arabische kranten van Syrië alweer de president op de voorpagina, terwijl het in *Baladna* gaat over de naar schatting dertigduizend kinderen die in Damascus aan de kost komen als kauwgumverkopertje of bedelaar. Of de problemen van gepensioneerden in een land waar nauwelijks pensioenen bestaan. De stijgende prijzen van huizen in een land waar

de lonen nauwelijks stijgen. Of de prostitutie, die officieel niet bestaat. Een jonge Syrische reporter van de krant trekt te velde en praat honderduit met prostituees – velen van hen dochters van Iraakse oorlogsvluchtelingen die na zeven jaar in Syrië geen geld meer hebben om te overleven. Hij belandt uiteindelijk in een nachtclub nabij Damascus, ‘waar de zevenjarige Layla in een minibuikdansoutfit danst voor een publiek van mannen die haar grootvader zouden kunnen zijn’.

Het is een vorm van journalistiek die noodgedwongen ‘slim’ moet zijn. De krant kan het beleid van de regering bekritiseren – of het gebrek daaraan – maar dat moet gebeuren op een manier die geen rechtstreekse aanval lijkt. Ik knoop een halfwarme relatie aan met een man die we in dit boek ‘meneer Omar’ zullen noemen. Meneer Omar is verantwoordelijk voor de ‘rode lijnen’. Het probleem met die rode lijnen is dat ze nergens staan uitgeschreven, dus meneer Omar moet elke dag zelf inschatten wat het Syrische regime aanvaardbaar vindt of niet. Meneer Omar heeft zijn warme en aardige momenten, bijvoorbeeld wanneer hij herinneringen ophaalt aan zijn jaren als jongvolwassene in de Verenigde Staten, waar hij aanvankelijk een zwerversbestaan leidde. Hij vertelt ook graag over de periode toen hij werkte voor een cultureel magazine, in de vroege jaren van president Bashar al-Assad, toen die na zijn aantreden in 2000 een heleboel democratische hervormingen aankondigde. Die ‘Damascense Lente’ was geen lang leven beschoren: toen het regime in 2001 merkte dat de Syriërs wat te enthousiast reageerden op de nieuwe vrijheden, werden de duimschroeven weer aangedraaid. Meneer Omar herinnert zich uit die tijd vooral de doodsbedreigingen die hij en zijn collega’s kregen, niet van het regime, maar vanuit conservatief-religieuze hoek.

Meneer Omar rookt twee pakjes sigaretten per dag en is vaak nerveus: als hij ’s ochtends op de redactie arriveert, is het voor hem telkens weer bang afwachten of niet een of andere ambte-

naar zich heeft geërgerd aan een artikel in de krant. Een telefoontje 's ochtends betekent problemen. Er is geen censuur vóór de krant wordt gedrukt, maar dat maakt het leven van meneer Omar er juist moeilijker op. Hij moet inschatten wat kan en niet kan, en als een slechtgehumeurde hoge ambtenaar ergens over valt, ligt de krant gewoon niet in de kiosken: het distributienetwerk voor alle kranten in Syrië is in handen van de staat.

Meneer Omar heeft ook zijn kwade momenten, wanneer hij het kantoor binnenstormt en iedereen de huid vol scheldt. 'Het kan niet anders', legt hij me op een dag uit. 'Aanvankelijk heb ik geprobeerd een vriendelijke baas te zijn, maar bij Syriërs werkt dat niet. Als je niet roept en tiert, doen ze geen klap.' Reem hanteert een andere kantoorfilosofie en is daar blij om, al moet ze toegeven dat ze daar soms wel eens spijt van heeft. Bij mijn studenten-journalisten stel ik vooral vast dat ze bepaalde evidente zaken niet weten, omdat niemand ze hun ooit heeft uitgelegd. Het onderwijssysteem faalt compleet, zoals ik tevoren al had gehoord in de toespraak van Nobelprijswinnaar Ahmed Zewail in Dubai. Neem 'Khaled', een derdejaarsstudent Engelse literatuur. Zijn Engels is opvallend slecht voor een derdejaarsstudent. Hij legt me een plan voor om een artikel te schrijven over de crisis op de Syrische universiteiten en komt aandraven met een lijst van negentien problemen. Een krantenartikel schrijven op basis van negentien problemen is vragen om moeilijkheden, of om bijkomend papier. Zijn waslijst van negentien is eenvoudig terug te brengen tot een beter hanteerbaar lijstje van vijf thematische problemen – het curriculum, de gebrekkige infrastructuur, de oubolligheid van de professoren, het gebrek aan inspraak van de studenten, en benoemingen die niet gebaseerd zijn op verdienste maar op vriendjespolitiek. Maar enig fundamenteel analytisch denken is Khaled nooit bijgebracht. Zijn lessen aan de universiteit bestaan erin dat hij urenlang luistert naar ratelende